

Nová vlna demokracie? Arabská jar a jej paralely s rokom 1989

Pády autoritatívnych režimov na Blízkom východe a v severnej Afrike na prvý pohľad núkajú prirodzené porovnanie so skúsenosťou strednej a východnej Európy z roku 1989 a vyvolávajú nádej, že aj Arabský svet sa dočká podobnej transformácie v prospech otvorenej spoločnosti a demokratickej vlády. Pri hlbšom pohľade, ale nevyhnutne dochádza k odhaleniu podstatných odlišností medzi oboma historickými momentmi. Z nepreberného množstva prvkov, ktoré zohrávajú úlohu pri akomkoľvek pokuse zhodnotiť charakter a budúcnosť zmien, ktorých bol svet postupne svedkom v Tunisku, Egypte a Líbyi, sa táto esej bude zaoberať dvomi kľúčovými faktormi, dôležitými pre vznik a upevnenie demokratického režimu. Ich analýza umožní zhodnotiť skutočnú mieru podobnosti medzi situáciou arabských krajín v súčasnosti a postkomunistickými republikami po roku 1989.

Arabské krajiny čelia niekoľkým prekážkam, s ktorými sa krajiny bývalého východného bloku vyrovnávať nemuseli. Ako uvádza Raymond Hinnebusch, jedným zo základných predpokladov stabilnej demokracie je v prvom rade existencia stabilného štátu, v ktorom dochádza k zhode medzi teritóriom a národom. Jedným z negatívnych dedičstiev kolonializmu je, že v Arabskom svete táto zhoda často neexistuje a preto tu opakovane dochádza k tvorbe identít lokálneho alebo nad-štátneho charakteru (Panarabizmus, politický Islam)¹. Ktokoľvek sa bude usilovať o vybudovanie demokracie v týchto krajinách, bude okrem potreby naplniť často nefunkčné inštitúcie ich skutočným poslaním zároveň čeliť nutnosti zjednotiť množstvo protichodných identít (a lojalít) do súdržného celku. V krajinách strednej a východnej Európy nedošlo k výrazným rozchodom medzi teritóriom a identitou². Úsilie tak mohlo byť plne sústredené na inštitucionálne reformy.

Druhým mimoriadne dôležitým faktorom pre úspešné upevnenie demokracie sa zdá byť predošlá historická skúsenosť s demokratickým zriadením a politickou participáciou. Absencia týchto prvkov v prípade Líbye, Tuniska či Egypta sa môže ukázať byť vážnym

¹ Hinnebusch, R.: *Toward a Historical Sociology of State Formation in the Middle East*. Middle East Critique Vol. 19, No. 3, (2010), p. 202-203

² Výnimkou je samozrejme do určitej miery prípad Československa, aj keď politický a historický kontext je značne odlišný.

problémom. Pri pohľade na súčasnú situáciu v strednej a východnej Európe, krajiny v regióne dosiahli rôznych stupňov úspešnosti v ich snahách etablovať demokratický systém. Politické entity, ktoré sa môžu odkázať na dlhú históriu politickej participácie a, aj keď často krátkodobú, skúsenosť s demokraciou (Československo, Poľsko, Maďarsko) prešli transformáciou pomerne úspešne. Naopak štáty bez podobnej skúsenosti ako napr. Bielorusko, Ukrajina či Rusko, sa dodnes nachádzajú na ceste medzi autokraciou a skutočnou slobodou³. Obavy, že súčasné dianie na Blízkom východe sa v prípade niektorých krajín nestane ničím viac, než práve takýmto referenčným bodom pre budúcu generáciu revolucionárov, sú určite na mieste.

Predošlá skúsenosť s politickou participáciou je určite výhodou, aj keď nie nevyhnutnou podmienkou snahy o vybudovanie aktívnej občianskej spoločnosti. Tejto výzve čelia nové režimy v severnej Afrike, rovnako ako jej čelili po roku 1989 štáty strednej a východnej Európy. Skúsenosť Slovenskej republiky s týmto procesom je mimoriadne cenným nástrojom zahraničnej politiky voči týmto krajinám. To isté platí o našich skúsenostiach s budovaním funkčných demokratických inštitúcií, vyrovnaním sa autokratickou minulosťou, či s demokratickými reformami. Schopnosť Slovenskej republiky ponúknuť spoluprácu v týchto kľúčových oblastiach ma potenciál otvoriť dvere vzťahom s novými (a staronovými) elitami v krajinách zasiahnutých revolučnými zmenami, a to nielen v oblasti rozvojovej pomoci, ale aj v oblasti vzťahov politických a ekonomických.

Slovensko môže zároveň ťažiť zo svojej zakotvenosti v štruktúrach Európskej Únie, ktorej zahraničná politika sa spolieha práve na nástroje tzv. mäkkej sily⁴, čiže ekonomické a diplomatické kroky, ale v neposlednom rade schopnosť šíriť a podporovať hodnoty demokracie, občianskeho aktivizmu a „dobrého vládnutia“. Snaha Slovenskej republiky o predanie svojej historickej skúsenosti novým vládam Severnej Afriky by tak bola v plnom súzvuku s prioritami Európskej únie. Situácia na Blízkom východe a v Severnej Afrike vytvorila dopyt po spolupráci v oblastiach, kde je EÚ a v jej kontexte SR, silným hráčom aj v porovnaní s USA. Zahraničná politika SR môže tiež čerpať

³ Avineri, S.: *Transformations in Eastern Europe and lessons for the Middle East*. In: Nathan J. Brown and Emad El-Din Shahin (eds.), *The Struggle over Democracy in the Middle East. Regional Politics and External Actors*. London: Routledge, p. 91-92

⁴ *Soft power (angl.)*

z relatívne dobrej povesti, ktorej sa Európska Únia teší medzi obyvateľstvom Arabských krajín⁵. Dôležitým predpokladom takejto zahraničnej politiky je ochota Slovenskej republiky a EÚ ako celku aktívne spolupracovať s aktérmi, ktorí za sebou majú podporu verejnosti, aj keď zároveň plne nezdieľajú naše hodnoty a predstavy o fungovaní spoločnosti.

Tým sa dostávame k poslednému a azda najzásadnejšiemu rozdielu medzi revolučnými udalosťami roku 2011 a tými z roku 1989. Zatiaľ čo Západ v roku 1989 vítal nečakaný pád socialistických režimov a otvoril náruč postkomunistickým republikám vzhľadom na spoločne zdieľanú históriu a spoločnú európsku identitu, v prípade Arabskej jari pozoroval udalosti so zmiešanými pocitmi. Vzhľadom na kultúrnu odlišnosť a obavy z šírenia radikálneho Islamu je otázne, či môže Blízky východ a Severná Afrika počítať s podporou, čo len vzdialene pripomínajúcou tú, ktorá sa dostala strednej a východnej Európe v 90-tych rokoch minulého storočia. Opäť sa na povrch dostávajú predsudky orientalizmu, ktorý považuje arabský svet za nepripravený na demokraciu a hlavne Islam za náboženstvo s demokraciou nezlučiteľné⁶.

Snahe formulovať konštruktívnu zahraničnú politiku voči novým blízkovýchodným režimom musí predchádzať jednoznačné uvedomenie, že nie Islam ako taký, ale radikalizmus, v akejkol'vek z jeho mnohých podôb, je prekážkou demokracie. Stačí poukázať na príklad Turecka, ktoré je sekulárnou demokraciou napriek jasnej prevahe islamu ako náboženstva, či dlhodobej prítomnosti islamistickej strany ako vládnej strany v tureckom politickom systéme.⁷ Nemali by sme zabúdať ani na fakt, že aj kresťanstvo bolo svojho času považované za nehostinné voči demokracii⁸. Konštruktívnym riešením pre zahraničnú politiku SR, ako aj všetky zúčastnené strany a v prospech stability regiónu je preto akceptovať fakt, že prípadné novovzniknuté demokracie nebudú mať podobu, akú by si Európa a Západ predstavovali, ale ak budú odrazom vôle tamojšieho obyvateľstva, mali by sa stať rovnocennými politickými partnermi.

⁵ De Zoysaa, R.; Newman, O.: *Crisis and resurgence: redefining the United States and European Union relationship in the face of global challenges*. 21st Century Society Vol. 4, No. 3 (November 2009), p. 304

⁶ Haynes, J.: *Democratisation in the Middle East and North Africa: What is the Effect of Globalisation?* Totalitarian Movements and Political Religions, Vol. 11, No. 2 (June 2010), p. 138-139

⁷ Hinnebusch, R.: *Toward a Historical Sociology of State Formation in the Middle East*. Middle East Critique Vol. 19, No. 3, (2010), p. 212

⁸ Bellin, E.: *The Robustness of Authoritarianism in the Middle East in Comparative Exceptionalism Perspective*. Comparative Politics, Vol. 36, No. 2 (Jan., 2004), p. 141

Porevolučný vývoj v krajinách Severnej Afriky čelí mimoriadne náročným prekážkam a cesta k demokracii bude s najvyššou pravdepodobnosťou trnistá. Viaceré z týchto prekážok sú veľmi špecifické a postkomunistické krajiny, medzi nimi Slovensko, sa s mnohými z nich po roku 1989 vyrovnávať nemuseli, čo nás vedie k záveru, že demokratická budúcnosť zmien v Egypte, Tunisku a Líbyi a prípadne ďalších krajinách v nadchádzajúcich mesiacoch je neistá, ale v žiadnom prípade nie vylúčená. Udalosti Arabskej jari zároveň vytvorili mimoriadne príležitosti pre diplomaciu Slovenskej republiky, ako aj EÚ ako celku, pozitívne ovplyvňovať dianie a využiť svoje historické skúsenosti v snahe napomôcť upevneniu nových, ešte neistých demokracií. Slovensko by malo vystupovať proaktívne v oblasti inštitucionálnych reforiem, rozvoja občianskej spoločnosti, občianskych slobôd a ľudských práv. V záujme preklenutia kultúrnych rozdielov v budúcnosti by Slovenská republika, rovnako ako EÚ mali investovať prostriedky aj do programov kultúrnych výmen. V prvom rade kontakt medzi generáciou mladých ľudí, ktorí boli nositeľmi revolučných zmien Arabskej jari s ich slovenskými (európskymi) rovesníkmi narodenými po roku 1989 má potenciál dlhodobo pozitívne obohatiť obe strany.

V Kodani, 30.3.2012

Michal Fiabáne